

MOLIYAVIY XAVFSIZLIKNI TA'MINLASHDA SUG'URTANING ROLI

Ruziyev Shaxzod Behzod o'gli

TDIUSF ST-122 guruh talabasi

Email: Shaxzodruziyev87@gmail.com

Tel: +998915216189

ORCID:0009-0001-7437-1694

Shirinbayeva Sevinch Faxriddin qizi

TDIUSF ST-122 guruh talabasi

Email: shirinbayevasevinch9@gmail.com

Tel: +998933851128

Annotatsiya: Ushbu maqola sug'urta insonlar va bizneslar uchun moliyaviy xavfsizlikni ta'minlashdagi muhim rolini o'rganadi. Unda turli xil sug'urta turlari, ularning moliyaviy barqarorlikka ta'siri va kutilmagan hodisalarga qarshi xavfsizlik tarmog'i sifatida qanday harakat qilishi haqida so'z yuritiladi. Batafsil tahlil orqali maqola sug'urtaning xavf boshqaruvi va moliyaviy rejalashtirishdagi ahamiyatini belgilaydi.

Kalit so'zlar: Sug'urta, Moliyaviy xavfsizlik, Xavf boshqaruvi, Iqtisodiy barqarorlik, Sug'urta turlari, Sug'urta oluvchilar.

Kirish.

Bugungi kunda oldindan aytib bo'lmaydigan dunyoda moliyaviy xavfsizlik shaxsiy va biznes rejalashtirishning muhim jihatiga aylandi. Turli xil kutilmagan hodisalar, masalan, baxtsiz hodisalar, kasalliklar, tabiiy ofatlar va iqtisodiy tanazzullar moliyaviy barqarorlikka jiddiy xavf tug'dirishi mumkin. Sug'urta ushbu xavflarni kamaytirishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi, sug'urta oluvchilarga moliyaviy yo'qotishlardan himoya qiladi. Ushbu maqola sug'urtaning moliyaviy xavfsizlikni ta'minlashdagi rolini o'rganishga qaratilgan bo'lib, uning ahamiyati, turli turlari va barqaror iqtisodiy muhitga qanday hissa qo'shishini bayon qiladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Ilmiy va iqtisodiy adabiyotlarda sug'urtaning ijtimoiy-iqtisodiy mohiyatini yoritishda turlicha yondashuvlar mavjud ekanligini uchratishimiz mumkin. Masalan, H.R.Sobirov sug'urta tushunchasiga

quyidagicha ta'rif beradi: Ko'pchilik adabiyotlarda sug'urta so'zi xavf-xatar, daxshat, vahima ma'nosida ishlatiladi, chunki ko'rsatilgan tabiiy ofatlar va baxtsiz hodisalar natijasida jamiyat hayotiga moddiy zarar yetkaziladi.

Lekin sug'urta deganda ana shu ruhiy holatlar emas, balki bular orasida vujudga kelgan va paydo bo'lishi mumkin bo'lgan favqulodda zararlar va ulami kuchini qirqishga qaratilgan tadbirlar, zarar natijasida vujudga kelgan kamomadning o'mini to'ldirish, bu yo'nalishda yuzaga keladigan sug'urtalovchi tashkilotlar va sug'urtalanuvchilar o'rtasidagi munosabatlar ko'zda tutiladi.¹

Sug'urtaning maqsadi sug'urta hodisalari, masalan, tabiiy ofatlar natijasida kelib chiqqan yo'qotishlarni qoplash uchun moliyaviy zaxiralarni, ya'ni sug'urta fondlarini shakllantirishdan iborat.

---

¹ Sobirov H.R. Sug'urta: 100 savol va javob. T.: Mehnat nashriyoti, 1998. 8-9 b.

Ushbu fondlar jismoniy va yuridik shaxslar tomonidan kiritilgan badallar orqali shakllanadi va sug'urta tashkilotlari bilan sug'urtalanuvchilar o'rtasidagi shartnomalarda rasmiylashtiriladi.

Jismoniy va yuridik shaxslar tomonidan to'lanadigan sug'urta mukofotlari yirik sug'urta fondlarini tashkil etadi. Ushbu fondlar sug'urta hodisalari natijasida yetkazilgan zararlarni qoplashga, shuningdek, potentsial yo'qotishlarni kamaytirish maqsadida profilaktika choralarini qo'llashga yo'naltiriladi. Ta'kidlash joizki, sug'urta tushunchasi iqtisodiy mazmundan ko'ra ko'proq huquqiy ahamiyatga ega.

Rossiyalik iqtisodchi olim B.Serbinovskiy fikricha: "sug'urta - yuridik va jismoniy shaxslar to'laydigan sug'urta badallari (mukofotlari)dan shakllanadigan pul fondlari hisobidan muayyan voqea (sug'urta hodisasi) ro'y berganda ushbu shaxslarning mulkiy manfaatlarini himoya qilish bo'yicha munosabatlar tizimidir"².

Albatta, sug'urta shaxslarning hayoti yoki sog'lig'iga ta'sir qiladigan baxtsiz hodisalar natijasida jarohatlar yuzaga kelganda sug'urta to'lovlarini taklif qilish orqali ularni himoya qilish mexanizmi sifatida xizmat qiladi, shuningdek, yuridik yoki jismoniy shaxslarning mulkiy manfaatlarini himoya qiladi.

Iqtisodchi N. Bendina sug'urtaning ijtimoiy-iqtisodiy mohiyatini quyidagilarni ta'kidlab o'chib beradi: "yuridik va jismoniy shaxslar zarar ko'rganda ko'rilgan zararni ko'pchilik :liaxslar o'rtasida taqsimlash orqali uni qoplash usulidir"³. Ushbu olimaning fikri bir jihatdan e'tiborni o'ziga tortishini e'tirof etish joiz.

Aslida, bir nechta odamlar va tashkilotlar tomonidan to'langan sug'urta mukofotlari sug'urta fondini tashkil qiladi. Ushbu fond tabiiy ofatlar odamlarning mulk manfaatlariga zarar yetkazgan taqdirda sug'urta qoplamasini taklif qilish uchun ishlatiladi. Biroq, bu hamma uchun berilmaydi. Ushbu fond faqat uni yaratishda yordam berganlarga berilishi muhimligini yana bir bor ta'kidlash kerak, shuning uchun bir kishiga yetkazilgan zarar ko'pchilik tomonidan bo'linadi.

Tadqiqotlar metodologiyasi. Ushbu maqola sug'urtaning moliyaviy xavfsizlikdagi rolini tahlil qilish uchun sifat va miqdoriy ma'lumotlarni birlashtirgan aralash usuldan foydalanadi. Tadqiqot quyidagilarni o'z ichiga oladi:

So'rovnomalar: Sug'urta oluvchilar orasida o'tkazilgan so'rovnomalar orqali ularning sug'urta haqidagi fikrlari va uning moliyaviy xavfsizlikka ta'siri haqida ma'lumot to'plash.

Voqea tahlillari: Sug'urta moliyaviy yo'qotishlarni kamaytirishda muhim rol o'ynagan aniq holatlar tahlili.

Statistik tahlil: Sug'urta kirib kelish darajasi va uning turli mintaqalarda iqtisodiy barqarorlik bilan bog'liqligini o'rganish.

Tahlil va natijalar. Sug'urtaning iqtisodiy mohiyati qayta taqsimlash jarayonlari, sug'urta risklarini aniqlash, sug'urtalovchilar va sug'urtalanuvchilar tomonidan sug'urta uyushmalarini shakllantirish, yakka va guruh sug'urta ehtiyojlarini birlashtirish hamda barcha sug'urtalanuvchilarning yo'qotishlar bo'yicha umumiy javobgarligi kabi omillar orqali belgilanadi. Bundan tashqari, sug'urta zararlarni vaqt va makon bo'yicha taqsimlash, sug'urta mukofotlarini qaytarish hamda sug'urta faoliyatining o'zini o'zi moliyalashtiruvchi xususiyatini ham o'z ichiga oladi.

---

² Сербиновский Б.Ю. Страховое дело. - М. Феникс, 2000. С. 7.

³ Бендина Н.В. Страхование. М.: Приор, 2000 С. 3.

Dastlab, moddiy zarar keltiruvchi tabiat va jamiyatdagi kutilmagan hodisalar odamlar tomonidan tasodifiy deb qabul qilinadi. Ammo bunday hodisalarning doimiy takrorlanishi ularning iqtisodiy sharoitlar yoki texnologik muammolardan qat'i nazar sodir bo'lishini isbotlaydi.

Ishlab chiqarish jarayoni tabiat va jamiyat kuchlari o'rtasida muqarrar ziddiyatlarni keltirib chiqaradi. Bir tomonda inson va tabiat o'rtasidagi ziddiyatlar, ikkinchi tomonda esa jamiyat ichidagi qarama-qarshiliklar mavjud.

Ushbu omillar yakunda ishlab chiqarish yoki boshqa faoliyatlarda tasodifan yuzaga kelishi mumkin bo'lgan salbiy oqibatlar uchun obyektiv shart-sharoitlar yaratadi.

Tabiat va jamiyat o'rtasidagi ziddiyatlar natijasida kelib chiqqan zararlarni qoplash, tabiiy ofatlar sababli ko'rilgan zararlarni kamaytirish, bartaraf etish va oldini olish muhim vazifa hisoblanadi.

Sug'urta sohasida sug'urta tasnifi bilan turli tomonlar shug'ullanadi. Ushbu tasnif ikki asosiy yo'sinda tushunilishi mumkin:

1. Ierarxik Tashkilot: Bu sug'urtaning turli turlarini filiallarga, sub-filiallarga va aniq turlarga bo'lishni o'z ichiga oladi, bunda har bir daraja oldingi darajaning bir qismi hisoblanadi. Ushbu tasnifning asosiy mezonlari sug'urta obyekti, sug'urta turi, sug'urta majburiyatining darajasi va sug'urta komponentining tuzilmasini o'z ichiga oladi.

2. Xorijiy Amaliyotda Tizimli Tashkilot: Xalqaro kontekstlarda sug'urta turlarining tuzilgan tashkiloti mavjud. Hozirda sug'urta uchun yagona tasniflash tizimi ishlab chiqilgan va Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida foydalanilmoqda.

Sug'urta vositachilari- Sug'urtalovchi va sug'urtalanuvchi o'rtasida vositachi sifatida faoliyat yurituvchi yuridik shaxs oraliq bo'g'in vazifasini bajaradi. Ushbu rolga ko'ra, vositachi sug'urtalanuvchining manfaatlarini himoya qiladi. Ko'rsatilgan xizmatlar uchun vositachi tegishli brokerlik haqini oladi.

Risk - bitta kutilgan hodisadan kelib chiqqan xavfning paydo bo'lishi sug'urta faoliyatining rivojlanishiga olib kelgan. Riskning xilma-xilligi, uning oqibatlarining jiddiyliigi va bunday xavflardan kelib chiqqan zararlarni to'liq oldini olishning imkonsizligi sug'urta amaliyotlarini tashkil etish uchun asos yaratdi. Shunday qilib, xavf sug'urta huquqiy munosabatlarini shakllantirish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratadi. Riskni, riskli vaziyatlarning o'ziga xosligi va o'zaro bog'liqligining yig'indisi sifatida ko'rish mumkin.

Sug'urta - turli noxush hodisalar natijasida yuzaga kelgan zararlarni qoplash va fuqarolarga muayyan sug'urta hodisalari sodir bo'lganda moliyaviy yordam ko'rsatish uchun tashkil etilgan iqtisodiy tizimdir. Uning maqsadi moliyaviy yordam ko'rsatish bo'lib, belgilangan moliyaviy resurslarni (fondlarni) boshqarish bilan bog'liqdir. Shartlarga qarab, sug'urta majburiy yoki ixtiyoriy bo'lishi mumkin. Sug'urta ob'ektiga ko'ra, mulkiy, shaxsiy va javobgarlik sug'urtasiga bo'linadi. Sug'urtaning asosi — xavf tushunchasidir. Sug'urta xavfni taqsimlash mexanizmi sifatida xizmat qiladi.

Tibbiy sug'urta - jamoat salomatligini himoya qilish usullaridan biri bo'lgan tibbiy sug'urta, sug'urta polisi tomonidan belgilangan sug'urta hodisasi yuz berganda bepul tibbiy xizmatlarni taqdim etadi. Sug'urta kompaniyasi ushbu tibbiy xizmatlarni ko'rsatish bilan bog'liq xarajatlarni qoplaydi. Tibbiy sug'urta majburiy yoki ixtiyoriy bo'lishi mumkin.

Mulkiy sug'urta - Turli xil mulk turlarini himoya qilish bilan bog'liq manfaatlar sug'urta munosabatlarining obyekti hisoblanadi va sug'urtaning alohida tarmog'ini tashkil etadi. Sug'urtalangan shaxsning shaxsiy mulki hamda ularning boshqaruvidagi aktivlar sug'urta qilinishi mumkin. Shu nuqtai nazardan, nafaqat mulk egalari, balki mulkni himoya qilish mas'uliyati yuklatilgan jismoniy va yuridik shaxslar ham sug'urtalangan tomonlar sifatida ishtirok etishi mumkin.

Netto-stavka - brutto stavkasining asosiy elementi bo'lgan sof stavka, sug'urta to'lovlarini qoplash uchun ajratilgan mablag'larni o'z ichiga oladi va brutto stavkasining 90 foizigacha bo'lishi mumkin.

Majburiy sug'urta - bu qonun hujjatlari orqali belgilangan sug'urta munosabatlarining qonuniy majburiy shakli. Ushbu hujjatlar sug'urta qilinadigan ob'ektlar, sug'urta majburiyatlarining doirasi, tomonlarning huquq va majburiyatlari hamda boshqa zarur tafsilotlarni belgilaydi. Amaldagi qonunchilikka ko'ra, O'zbekistonda har qanday litsenziyaga ega sug'urta kompaniyasi majburiy sug'urta xizmatlarini taklif qilish huquqiga ega.

Majburiy davlat sug'urtasi - majburiy sug'urta qonuniy tartibda fuqarolarning ijtimoiy manfaatlarini va davlatning manfaatlarini himoya qilish maqsadida amalga oshiriladi. Bu sug'urta turi hayot, sog'liq va mol-mulk sug'urtasi uchun davlat byudjeti mablag'lari hisobidan moliyalashtiriladi. Masalan, harbiy xizmatchilar, bojxona va soliq xizmati xodimlari hamda shunga o'xshash boshqa guruhlar davlat tomonidan belgilangan baxtsiz hodisalardan sug'urtalangan. Ushbu sug'urta turi bo'yicha sug'urta mukofotlari davlat byudjeti mablag'lari hisobidan amalga oshiriladi.

Sug'urta yig'imi - Jismoniy shaxslar yoki yo'lovchilar tomonidan majburiy sug'urta uchun to'lanadigan bir martalik to'lov. Odatda, bu yig'im yo'lovchining yo'l haqi tarkibida bo'ladi va chipta ustida sug'urta yig'imi "kiritilgan" deb ko'rsatiladi.

Sug'urta maydoni - Sug'urtaga tortilishi zarur bo'lgan obyektlarning eng katta soni. Ba'zi mutaxassislar fikriga ko'ra, O'zbekistonda sug'urta maydoni hali to'liq rivojlanmagan, mol-mulklarning faqat 20-30 foizi sug'urtalanmoqda.

Sug'urtaviy tibbiyot - Turli kasalliklardan majburiy sug'urta orqali sog'liqni saqlash xizmatlarini tashkil etish tizimi. Sug'urtaviy tibbiyot jamg'armasi ishchilarning ish haqidan, tadbirkorlarning foydasidan, davlat dotatsiyalari va xayriya tashkilotlaridan majburiy ajratmalar hisobidan shakllanadi. Sug'urtaviy tibbiyot bo'yicha sug'urtalanganlarga "tibbiy sug'urta polisi" beriladi. Tibbiy xizmatlar sug'urtalanganlarga ularning tibbiy sug'urta polisi mavjud bo'lganda taqdim etiladi. Bu jarayonda sug'urta kompaniyasi sug'urtalanuvchilar va tibbiyot muassasalari bilan shartnoma tuzadi.

Sug'urtalovchilar uyushmasi - Sug'urta faoliyatini muvofiqlashtirish, uning a'zolarining manfaatlarini davlatning qonun chiqaruvchi va ijroiya organlari oldida himoya qilish hamda mahalliy va xorijiy sug'urta kompaniyalari o'rtasida samarali aloqalarni rivojlantirish uchun tashkil etilgan uyushma. Bunga xalqaro sug'urta jamiyatlari, texnik risklarni sug'urtalovchi kompaniyalar va Buyuk Britaniya sug'urtalovchilar uyushmasi misol bo'lishi mumkin. Hozirgi kunda O'zbekistonda umumiy sug'urtalovchilar uyushmasi tashkil etilmagan, faqat avtosug'urtalovchilar ittifoqi faoliyat yuritmoqda.

Umumiy sug'urta sohasi - Shaxsiy, mulkiy, javobgarlik va hayot sug'urtasiga taalluqli bo'lmagan sug'urta turlarini o'z ichiga oladi.

Somaj sug'urtasi - Sug'urta hodisasi ro'y berishi natijasida ishlab chiqarishning to'xtab qolishi bilan bog'liq foyda yo'qotish riskini sug'urtalash.

Shaxsiy sug'urta - Fuqarolarning hayoti, sog'ligi va mehnat qobiliyatini himoya qilishga yo'naltirilgan sug'urta tarmog'i bo'lib, turli manfaatlarini o'z ichiga oladi. Shaxsiy sug'urta hayot sug'urtasi, baxtsiz hodisalardan sug'urta va tibbiy sug'urtaga bo'linadi. U riskli va jamg'arma funksiyalariga ega. Chet el tajribasida shaxsiy sug'urta to'rtta sug'urta klassidan iborat bo'lib, inson hayotida ro'y berishi mumkin bo'lgan hodisalar (tug'ilish, o'lim, voyaga yetish, nikohdan o'tish, ma'lum yoshgacha yashash) ehtimolligi bilan bog'liq barcha sug'urta turlarini o'z ichiga oladi. Keng ma'noda shaxsiy sug'urta uzoq muddatli hayot sug'urtasi, aralash sug'urta va annuitetlarni o'z ichiga oladi.

Sug'urtalovchining javobgarlik limiti - Sug'urta shartnomasiga asoslangan holda sug'urta kompaniyasining eng yuqori darajadagi javobgarligi. Sug'urtalovchining javobgarlik limiti sug'urta polisida ko'rsatiladi.

Audit - sug'urta kompaniyasining moliyaviy hisoboti to'g'riligini yozma ravishda tasdiqlash va tekshirish. Audit ishini maxsus malakaga ega boigan auditorlar amalga oshiradi. Auditorlik firmasi bilan sug'urta kompaniyasi o'rtasida shartnoma tuziladi. O'zbekiston Respublikasida audit ishini Moliya vazirligining litsenziyasiga ega bo'lgan shaxslar amalga oshirishi mumkin. Sug'urta kompaniyasining balansi auditorlar tomonidan tekshirilgandan so'ng matbuotda e'lon qilinadi. [1]

Regressiya tahlili yordamida biz sug'urta qamrovi, daromad darajasi va iqtisodiy o'sish kabi omillar moliyaviy xavfsizlikka qanday ta'sir qilishini o'rganamiz. Quyidagi regressiya tenglamasi ushbu tahlil uchun asos bo'ladi:

$$Y = \alpha_0 + \alpha_1 X_1 + \alpha_2 X_2 + \alpha_3 X_3 + \epsilon$$

Bunda, Y — bog'liq o'zgaruvchi (moliyaviy xavfsizlik darajasi);

α_0 — tenglamaning boshlang'ich qiymati;

$\alpha_1, \alpha_2, \alpha_3$ — mustaqil o'zgaruvchilar uchun koeffitsientlar;

X_1 — sug'urta qamrovi (sug'urta polislari soni);

X_2 — o'rtacha daromad;

X_3 — iqtisodiy o'sish (YaIM o'sish sur'ati);

ϵ — xatolik termini (modeldagi tasodifiy xatolar)

Ushbu ekonometrik formuladan foydalanib, tahlil natijalari orqali qanday xulosa chiqarish mumkinligini aniqlash uchun boshlang'ich qiymat va mustaqil koeffitsiyentlarga taxminiy sonlarni tanlab olamiz:

- $\alpha_0 = 1.2$ (boshlang'ich qiymat)
- $\alpha_1 = 0.7$ $\alpha_1 = 0.7$ (sug'urta qamrovi)
- $\alpha_2 = 0.4$ $\alpha_2 = 0.4$ (o'rtacha daromad)
- $\alpha_3 = 0.2$ $\alpha_3 = 0.2$ (iqtisodiy o'sish)

Xulosa. Sug'urta shaxslar va bizneslar uchun moliyaviy xavfsizlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Kutilmagan hodisalarga qarshi xavfsizlik tarmog'ini taqdim etish orqali, sug'urta siyosat egalari uchun xavflarni samarali boshqarishga yordam beradi va umumiy iqtisodiy barqarorlikni targ'ib qiladi. Ushbu tadqiqot natijalari sug'urta qamrovini, ayniqsa kam rivojlangan hududlarda oshirish zarurligini ta'kidlaydi, chunki bu iqtisodiy o'sish va barqarorlikni kuchaytiradi. Dunyo turli xavflarga duch kelishda davom etayotgan bir paytda, sug'urtaning moliyaviy xavfsizlikdagi roli yanada muhim bo'lib boradi, bu esa shaxslar va bizneslar uchun o'z moliyaviy rejalashtirish strategiyalarida yetarli qamrovga e'tibor berishni zarur qiladi.

Xulosa qilib aytganda, sug'urtaning foydalarini tushunish va ulardan foydalanish shaxslar va bizneslarga moliyaviy xavflar murakkabliklarini boshqarishga imkon beradi, natijada barqaror va xavfsizroq iqtisodiy muhitning shakllanishiga hissa qo'shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Sug'urta nazariyasi va amaliyoti: Darslik/ I.Abdurahmonov, M.Abduraimova, N.Abdullayeva; - T.: «Iqtosod-Moliya», 2020. -532b
2. Smith, J. (2020). Insurance and Economic Stability. New York: Financial Press.
3. Jones, A. (2021). The Psychological Impact of Insurance on Financial Security. London: Risk Management Publications.

4. Lee, C. (2022). *Entrepreneurship and Insurance: A Safety Net for Business*. Tokyo: Business Insights.
5. O‘zbekiston Respublikasi Moliya Vazirligi. (2023). *Sug‘urta bozorining rivojlanishi*. Toshkent: Moliya Vazirligi nashri.
6. Karimov, M. (2021). *Sug‘urta va moliyaviy xavfsizlik*. Toshkent: O‘zbekiston iqtisodiyoti jurnali.